

Egyeztetési típusok a magyarban, finnben, az észtben, a lappban és a bolgárban VII. (Számbeli egyeztetés III.)

Dennica PENEVA

Jelen tanulmány a folyóiratunkban 2005-ben indított „Egyeztetési típusok finnugor nyelvekben (magyar, finn, észt, lapp) és a bolgárban” sorozatnak a folytatása és egyben az utolsó és összefoglaló része. A cikkeimben (vö. Peneva 2005, 2006, 2007, 2008, 2010, 2012) az egyeztetési típusokat vizsgáltam kontrasztív szempontból, leírtam és elemeztem azokat a fő típusokat, amelyek megtalálhatók mind az öt nyelvben. Jelen cikk első részében bemutatom az állítmány egyeztetését több többes számú alannyal, a második részében pedig összefoglaltam a kutatásaim eredményeit, a megfigyelhető hasonlóságokat és különbségeket a vizsgált nyelvekben. A tanulmány egy összefoglaló táblázattal zárul, amely a legfőbb egyeztetési típusokat mutatja be. A típus szemléltetésére egy-egy jellemző példát idézek.

1. Az állítmány egyeztetése több többes számú alannyal

Mind a magyar és a finn, mind az észt és a bolgár nyelvre jellemző, hogy „ha a mondatban több többes számú alany van, az állítmány alaki s egyben értelmi egyeztetéssel többes számba kerül (MMNy 1991: 254, Hegedűs 2005: 276).

1.1. Magyar. *A nézők [NomPl] és a játékosok [NomPl] összeverekedtek [Vx3Pl].* Az értelmi egyeztetés azonban itt is teremthet néhány olyan kivételt, mint az egy alanyt tartalmazó mondatokban. *Az Egyesült Államok [NomPl] és a Fülöp-szigetek [NomPl] megkezdte [Vx3Sg] a tárgyalásokat.* A két földrajzi név csak többes számban használható, de egy dolgot jelentenek. Úgy viselkednek, mint több egyes számú halmazott főnévből álló alany, és ebből kifolyólag az állítmány egyes számban áll. | *A magyarok [NomPl] és a finnek [NomPl] rokon nép [NomSg].* Bár gördülékenyebb lenne mindkét mondat szerkezete alaki egyeztetéssel: az első többes számú állítmánnyal, a

másodiké egyes számú alanyokkal. *A magyarok* [NomPl] és *a finnek* [NomPl] *rokonok* [NomPl] (MMNy: 254).

1.2. Finn. Több többes számú alany után az állítmány is többes számban áll: *Opettajat* [NomPl] *ja opiskelijat* [NomPl] *osallistuiivat* [Vx3Pl] *juhlaan*. 'A tanárok és a tanulók részt vettek az ünnepségen.'

Két plurale tantum alany esetén a magyarral ellentétben, a finn nyelvben az állítmány többes számban van. *Amerikan Yhdysvallat* [NomPl] *ja Fillippiinit* [NomPl] *aloittivat* [Vx3Pl] *neuvottelut*. 'Az Egyesült Államok [NomPl] és a Fülöp-szigetek [NomPl] megkezdte [Vx3Sg] a tárgyalásokat.' (Ebben az esetben a magyarban sem idegen az állítmány egyeztetése.) | *Unkarilaiset* [NomPl] *ja suomalaiset* [NomPl] *ovat* [Vx3Pl] *sukukansoja*. 'A magyarok [NomPl] és a finnek [NomPl] rokon nép [NomSg].'

1.3. Észt. Az észt nyelvben úgy, mint a finnben több többes számú alany esetében az állítmány többes számban áll. *Õpetajad* [NomPl] *ja õpilased* [NomPl] *lähevad* [Vx3Pl] *homme suvelaagrisse*. 'A tanárok és a tanulók reggel indulnak a nyári táborba.'

Az észt nyelvben két plurale tantum alany esetén a magyarral ellentétben, és a finn nyelvhez hasonlóan az állítmány többes számban van. *Ameerika Ühendriigid* [NomPl] *ja Filipiinid* [NomPl] *alustasid* [Vx3Pl] *läbirääkimisi*. 'Az Egyesült Államok [NomPl] és a Fülöp-szigetek [NomPl] megkezdte [Vx3Sg] a tárgyalásokat.' *Ungarlased* [NomPl] *ja soomlased* [NomPl] *on* [NomSg/Pl] *sugulasrahvad* [NomPl]. 'A magyarok [NomPl] és a finnek [NomPl] rokon nép [NomSg].'

1.4. Lapp. Több pluralisi alany mellett az állítmány természetesen többes számban áll: *Oahpaheaddjit* [NomPl] *ja oahppit* [NomPl] *oassálaste* [Vx3Pl] *ávvudeapmái*. 'A tanárok és a tanulók részt vettek a megnyitó ünnepségen.'

Két plurale tantum alany esetén a magyarral ellentétben, a lapp nyelvben az állítmány többes számban van: *Amerihká Ovtastuvvan stáhtat* [NomPl] *ja Filippiinnat* [NomPl] *álggahedje* [Vx3Sg] *ráddádallamiid*. 'Az Egyesült Államok [NomPl] és a Fülöp-szigetek [NomPl] megkezdte [Vx3Sg] a tárgyalásokat.' Ugyanígy a gyűjtőnévi állítmányi névszó is többes számú: *Ungáralaččat* [NomPl] *ja sápmelaččat* [NomPl] *leat* [Vx3Pl] *fuolkeálbmogat* [NomPl]. 'A magyarok [NomPl] és a lappok [NomPl] rokon nép [NomSg].'

1.5. Bolgár. A több pluralisi alany után az állítmány természetesen ugyancsak többes számban áll: *Учителите* [NomPl] *и учениците* [NomPl]

отидоха [Vx3Pl] *на летен лагер*. 'A tanárok és a tanulók részt vettek a nyári táborozáson.' | *Съединените Щати* [NomPl] *и Филипините* [NomPl] *започнаха* [Vx3Pl] *переговори*. 'Az Egyesült Államok és a Fülöp-szigetek megkezdték a tárgyalásokat.'

Ugyanez vonatkozik a gyűjtőnévi állítmányi névszóra is: *Унгарците* [NomPl] *и финландците* [NomPl] *са* [Vx3Pl] *близки народи* [NomPl]. 'A magyarok és a finnek rokon nép.'

2. Az állítmány egyeztetése két vagy több különböző nyelvtani számú alannyal

Ebben a pontban vizsgálom az állítmány számbeli egyeztetését olyan mondatokban, amelyekben az alany két vagy több különböző számú főnév. Erre a célra kiválasztottam egy magyar mondatot és a lehetséges kombinációit a halmozott főnévi alanyban. Ezeket a mondatokat lefordítottam/lefordíttattam finnre (Susanna Virtanen), észtre (Kai Tiislär) és lappra (Kaarina Vuolab-Lohi) anyanyelvi informátorok segítségével. A bolgár mondatok fordítását a saját anyanyelvi kompetenciámra bízom.

2.1. Magyar. Ha az alanyok különböző – egyes és többes – számúak, az állítmány vagy a legközelebbi alannyal egyezik (alaki egyeztetéssel), vagy az alanyok helyzetétől függetlenül többes számba kerül (értelmi egyeztetéssel) (MMNy 1991: 245, Hegedűs 2005: 276).

A szórend itt nagyon fontos szerepet játszik. *Az autóbusz vezetője* [NomSg] *és az utasok* [NomPl] *rémülten szemlélték* [Vx3Pl] *a balesetet*. A leggyördülékenyebb akkor lesz a mondat szerkezet, ha többes számú alany mellé kerül a többes számú állítmány. *A szép kilátás és* [NomSg] *a középkori műemlékek* [NomPl] *sok látogatót vonzanak* [Vx3Pl]. | *Két rendőr* [NomSg] *és katonák* [NomPl] *segítettek* [Vx3Pl] *a mentésben*. | *Clo* [NomSg] *és a gyerekek* [NomPl] *már visszajöttek* [Vx3Pl]. | *Korán reggel megérkeztek* [Vx3Pl] *a színészek* [NomPl], *a rendező* [NomSg] *és az operatőr* [NomSg].

Az is lehetséges, hogy az állítmány többes számú, bár a hozzá legközelebbi lévő alany egyes számban van. Értelmi egyeztetés esetén az állítmány mindig többes számú. Az efféle értelmi egyeztetés azonban jobbra csak úgy állja meg a helyét, ha az állítmány követi az alanyokat. Ez az egyeztetés jobban érezteti a halmozott alany egységes voltát: *Az üvegek* [NomPl], *cukor* [NomSg], *kávé* [NomSg] *szétrepültek* [Vx3Pl]. | *Pacsirták* [NomPl] *és egy gólya* [NomSg] *látszanak* [Vx3Pl] *a fényképen*. | *Papírzacskó* [NomSg], *új-*

ságlapok [NomPl] és *egy szakadt rongydarab* [NomSg] *repülnek* [Vx3Pl] *a szélben*.

Végül lehet az állítmány egyes számú is, ha egyes számú alany van mellette: *Láttam, hogy a cigányok* [NomPl], *a fekete ember* [NomSg] *s a muskétás* [NomSg] *egyaránt élni akar* [Vx3Sg]. | *Az üveggyöngyök* [NomPl], *a szalvéta* [NomSg], *a díszdoboz* [NomSg] *lepotyogott* [Vx3Sg] *a földre*. | *Katonák* [NomPl] és *két rendőr* [NomSg] *segített* [Vx3Sg] *a mentésben*. ~ *Két rendőr* [NomSg] és *katonák* [NomPl] *segítettek* [Vx3Pl] *a mentésben*.

Ezzel az egyeztetési típussal kapcsolatban megfigyelhető, hogy a magyar nyelvben gyakoribb jelenség az alaki kongruencia, vagyis az állítmányok a legközelebbi alannyal való egyezése. Ebből kifolyólag a szórend szerepe is fontos. Véleményem szerint az alábbi esetek illusztrálják ezt az állítást. A következő hat mondatban vizsgálom az állítmány számbeli egyezését mind az öt nyelvben:

- A diákok* [NomPl], *a tanár* [NomSg] és *az igazgató* [NomSg] *részt vettek* [Vx3Pl] *az ünnepségen*.
- A diákok* [NomPl], *a tanár* [NomSg] és *az igazgató* [NomSg] *részt vett* [Vx3Sg] *az ünnepségen*.
- A tanár* [NomSg], *az igazgató* [NomSg] és *a diákok* [NomPl] *részt vettek* [Vx3Pl] *az ünnepségen*.
- A tanár* [NomSg], *a diákok* [NomPl] és *az igazgató* [NomSg] *részt vettek* [Vx3Pl] *az ünnepségen*.
- Részt vett* [Vx3Sg] *az ünnepségen a tanár* [NomSg], *az igazgató* [NomSg] és *a diákok* [NomPl].
- Részt vettek* [Vx3Pl] *az ünnepségen a diákok* [NomPl], *a tanár* [NomSg] és *az igazgató* [NomSg].

A példákból látható, hogy a szórend befolyásolja az egyes és a többes szám használatát, azaz a legtöbb mondatban az állítmány a legközelebbi alany számához igazodik. Ha a különböző nyelvtani számú alany megelőzi az állítmányt, akkor az állítmány többes számban van. Viszont ha az állítmány megelőzi az alanyokat, az állítmány száma a legközelebbi alanytól függ.

2.2. Finn. Két vagy több nyelvtani számú alany esetén az állítmány többes számban áll a finn nyelvben is: *Kaunis maisema* [NomSg] *ja keskiaikaiset muistomerkit* [NomPl] *houkuttelevat* [Vx3Pl] *paljon kävijöitä*. 'A szép kilátás [NomSg] és a középkori műemlékek [NomPl] sok látogatót vonzanak [Vx3Pl].' | *Näyttelijät* [NomPl], *ohjaaja* [NomSg] *sekä leikkaaja* [NomSg] *saapuivat* [Vx3Pl] *varhain aamulla*. 'Korán reggel megérkeztek [Vx3Pl] a

színészek [NomPl], a rendező [NomSg] és az operatőr [NomSg]'. *Clo* [NomSg] *ja lapset* [NomPl] *palasivat* [Vx3Pl] *jo*. 'Clo [NomSg] és a gyerekek [NomPl] már visszajöttek [Vx3Pl].'
 | *Näyttelijät* [NomPl], *ohjaaja* [NomSg] *ja kuvaaja* [NomSg] *tulivat* [Vx3Pl] *aikaisin aamulla*. 'Korán reggel megérkeztek [Vx3Pl] a színészek [NomPl], a rendező [NomSg] és az operatőr [NomSg].'
 | *Paperipussi* [NomSg], *sanomalehtiä* [PartPl] *ja revennyt räsy* [NomSg] *lentävät* [Vx3Pl] *tuulessa*. 'Papírzacsók [NomSg], újságlapok [NomPl] és egy szakadt rongydarab [NomSg] repülnek [Vx3Pl] a szélben.'

A fenti példamondatokból látható, hogy két vagy több különböző nyelvtani számú alannal való egyeztetésnél az állítmány többes számban áll:

- a. *Oppilaat* [NomPl], *opettaja* [NomSg] *ja rehtori* [NomSg] *ottivat osaa* [Vx3Pl] *juhliin*. 'A diákok [NomPl], a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.'
- b. *Oppilaat* [NomPl], *opettaja* [NomSg] *ja rehtori* [NomSg] *ottivat osaa* [Vx3Pl] *juhliin*. 'A diákok [NomPl], a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg] részt vett [Vx3Sg] az ünnepségen.'
- c. *Opettaja* [NomSg] *ja rehtori* [NomSg] *ja oppilaat* [NomPl] *ottivat osaa* [Vx3Pl] *juhliin*. 'A tanár [NomSg], az igazgató [NomSg] és a diákok [NomPl] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.'
- d. *Opettaja* [NomSg], *oppilaat* [NomPl] *ja rehtori* [NomSg] *ottivat osaa* [Vx3Pl] *juhliin*. 'A tanár [NomSg], a diákok [NomPl] és az igazgató [NomSg] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.'
- e. *Juhliin osallistui* [Vx3Sg] *opettaja* [NomSg], *rehtori* [NomSg] *ja oppilaita* [PartPl]. 'Részt vett [Vx3Sg] az ünnepségen a tanár [NomSg], az igazgató [NomSg] és diákok [NomPl].'
- f. *Juhliin osallistui* [Vx3Sg] *oppilaita* [PartPl], *opettaja* [NomSg] *ja rehtori* [NomSg]. 'Részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen diákok [NomPl], a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg].'

A fenti mondatok alapján megállapítható, hogy ha a különböző nyelvtani számú alany megelőzi az állítmányt, akkor az állítmány többes számban van (vö. a–d. pontig). Az e. és f. mondatok ún. egzisztenciális típusúak, amelyekben az alany többes partitívusban áll. Az ilyen mondat típusban a partitívusi alany határozatlan, amely mellett csak egyes számú állítmány állhat (vö. Vilkuna 1996: 116).

2.3. Ész. Ha az ész mondatban két vagy több különböző nyelvtani számú alany szerepel, az állítmány a legtöbb esetben többes számba kerül: *Clo* [NomSg] *ja lapsed* [NomPl] *tulid* [Vx3Pl] *juba tagasi*. 'Clo [NomSg] és

a gyerekek [NomPl] már visszajöttek [Vx3Pl].’ | *Varahommikul saabused* [Vx3Pl] *näitlejad* [NomPl], *lavastaja* [NomSg] *ja operaator* [NomSg]. ’Korán reggel megérkeztek [Vx3Pl] a színészek [NomPl], a rendező [NomSg] és az operatőr [NomSg].’ | *Paberkott* [NomSg], *ajalehed* [NomPl] *ja üks riidenarts* [NomSg] *lendlevad* [Vx3Pl] *tuules*. ’Papírzacskó [NomSg], újságlapok [NomPl] és egy szakadt rongydarab [NomSg] röpködnek [Vx3Pl] a szélben.’ | *Ilus vaade* [NomSg], *keskaegsed kunstimälestised* [NomPl] *tõmbavad* [Vx3Pl] *palju uudistajaid ligi*. ’A szép kilátás [NomSg] a középkori műemlékek [NomPl] sok látogatót vonzanak [Vx3Pl].’ |

A következő mondatban két megoldás lehetséges: *Sel aastal ilmus* [Vx3Sg] ~ *ilmusid* [Vx3Pl] *talt romaan* [NomSg] *ja mõned novellid* [NomPl]. ’Ebben az évben jelent meg tőle egy regény és sok novella’. Az állítmány tehát egyes vagy többes számú. Ha az egyes számot választjuk, akkor az állítmányt egyeztetjük a legközelebbi alannyal, azaz *romaan*. Ha viszont többes számba tesszük az állítmányt, ilyenkor az általános egyeztetési szabály szerint cselekszünk, miszerint több alany esetén az állítmány többes számba kerül. Viszont ha az első alany többes számban áll, akkor az állítmány kifejezetten vele egyezik és csak többes számú lehet. De: *Sel aastal ilmusid* [Vx3Pl] *talt mõned novellid* [NomPl] *ja romaan* [NomSg] (Mati Ereli: Lause Õigekeelsus 18).

Az észt nyelvben, mint a bolgárban a halmozott alanyok után a sorrendtől függetlenül az állítmány többes számban áll, és mondhatjuk, azt, hogy a logikai egyeztetés érvényesül:

- a. *Pidustustel osalesid* [Vx3Pl] *õpilased* [NomPl], *õpetaja* [NomSg] *ja direktor* [NomSg]. ’A diákok [NomPl], a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.’
- b. *Pidustustel osalesid* [Vx3Pl] *õpilased* [NomPl], *õpetaja* [NomSg] *ja direktor* [NomSg]. ’A diákok [NomPl], a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg] részt vett [Vx3Sg] az ünnepségen.’
- c. *Pidustustel osalesid* [Vx3Pl] *õpetaja* [NomSg], *direktor* [NomSg] *ja õpilased* [NomPl]. ’A tanár [NomSg], az igazgató [NomSg] és a diákok [NomPl] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.’
- d. *Pidustustel osalesid* [Vx3Pl] *õpetaja* [NomSg], *õpilased* [NomPl] *ja direktor* [NomSg]. ’A tanár [NomSg], a diákok [NomPl] és az igazgató [NomSg] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.’
- e. *Õpetaja* [NomSg], *direktor* [NomSg] *ja õpilased* [NomPl] *osalesid* [Vx3Pl] *pidustustel*. ’Részt vett [Vx3Sg] az ünnepségen a tanár [NomSg], az igazgató [NomSg] és a diákok [NomPl].’

- f. *Õpilased* [NomPl], *õpetaja* [NomSg] *ja* *direktor* [NomSg] *osalesid* [Vx3Pl] *pidustustel*. 'Részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségén a diákok [NomPl], a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg].'

A fenti mondatokból megállapítható, hogy ha a mondatban több, különböző nyelvtani számú alany van, a szórendtől függetlenül az állítmányt többes számban áll.

2.4. Lapp. A fenti magyar, illetve finn és észt mondatokat anyanyelvi informátorom, Kaarina Vuolab-Lohi a következőképpen fordította: *Čáppa eanan* [NomSg] *ja* *gaskaáigásaš muitomearkkat* [NomPl] *geasuhit* [Vx3Pl] *ollu olbmuid*. 'A szép kilátás [NomSg] és a középkori műemlékek [NomPl] sok látogatót vonzanak [Vx3Pl].' | *Neavttárat* [NomPl], *bagadeaddji* [NomSg] *ja* *čuohppi* [NomSg] *bohte* [Vx3Pl] *árraidit*. 'Korán reggel megérkeztek [Vx3Pl] a színészek [NomPl], a rendező [NomSg] és az operatőr [NomSg].' | *Báberseahkka* [NomSg], *aviissat* [NomPl] *ja* *sáiganan livsku* [NomSg] *girdet* [Vx3Pl] *biekka fáro*. 'Papírzacskó [NomSg], újságlapok [NomPl] és egy szakadt rongydarab [NomSg] szállnak [Vx3Pl] a szélben.'

Látható, hogy több alany esetén, az alany számától függetlenül a lappban a kopula, ill. az igei állítmány többes számú.

Ugyanez a szabály érvényesül a következő mondatokban is:

- Oahppit* [NomPl], *oahpaheaddji* [NomSg] *ja* *rektor* [NomSg] *válde* [Vx3Pl] *oasi ávvudemiide*. 'A diákok [NomPl], a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.'
- Oahpaheaddji* [NomSg] *ja* *rektor* [NomSg] *ja* *oahppit* [NomPl] *válde* [Vx3Pl] *oasi ávvudemiide*. 'A tanár [NomSg], az igazgató [NomSg] és a diákok [NomPl] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.'
- Oahpaheaddji* [NomSg], *oahppit* [NomPl] *ja* *rektor* [NomSg] *válde* [Vx3Pl] *oasi ávvudemiide*. 'A tanár [NomSg], a diákok [NomPl] és az igazgató [NomSg] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.'
- Ávvudemiide válde* [Vx3Pl] *oasi oahpaheaddji* [NomSg], *rektor* [NomSg] *ja* *oahppit* [NomPl]. 'A tanár [NomSg], az igazgató [NomSg] és a diákok [NomPl] és részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.'
- Ávvudemiide oassálaste* [Vx3Pl] *oahppit* [NomPl], *oahpaheaddji* [NomSg] *ja* *rektor* [NomSg]. 'Az ünnepségen részt vettek [Vx3Pl] diákok [NomPl], a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg].'

f. *Ávvudemiide oassálaste [Vx3Pl] oahpaheaddji [NomSg] ja rektor [NomSg] ja oahppit [NomPl]*. 'Az ünnepségen részt vett [Vx3Sg] a tanár [NomSg], az igazgató [NomSg] és a diákok [NomPl].'

Látható, hogy több alany esetén, az alany számától függetlenül a lappban – mint az észti nyelvben – az állítmány többes számú. A finnhez viszonyítva az a nagy különbség, hogy a lappban nincs partitívus, így mind a határozatlan, mind a határozott többes számú alany alakja [NomPl].

2.5. Bolgár. Az egyes és többes számú halmozott alany és az állítmány egyeztetésénél a már említett tendencia érvényesül. A magyar nyelvben az állítmány a legközelebbi alannal egyezhet, ezért az alaki és az értelmi kongruencia is bekövetkezik. A bolgárban viszont az alanyok helyzetétől függetlenül csak értelmi egyeztetés lehetséges, tehát csak a többes számú állítmány az egyetlen megoldás:

- a. *Учениците [NomPl], учителят [NomSg] и директорът [NomSg] взеха участие [Vx3Pl] в тържеството*. 'A diákok, a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.'
- b. *Учениците [NomPl], учителят [NomSg] и директорът [NomSg] взеха участие [Vx3Pl] в тържеството*. 'A diákok [NomPl], a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg] részt vett [Vx3Sg] az ünnepségen.'
- c. *Учителят [NomSg], директорът [NomSg] и учениците [NomPl] взеха участие [Vx3Pl] в тържеството*. 'A tanár [NomSg], az igazgató [NomSg] és a diákok [NomPl] részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.'
- d. *Учителят [NomSg], учениците [NomPl] и директорът [NomSg] взеха участие [Vx3Pl] в тържеството*. 'A tanár [NomSg], a diákok és az igazgató részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen.'
- e. *В тържеството взеха участие [Vx3Pl] учителят [NomSg], директорът [NomSg] и учениците [NomPl]*. 'Részt vett [Vx3Sg] az ünnepségen a tanár [NomSg], az igazgató [NomSg] és a diákok.'
- f. *В тържеството взеха участие [Vx3Pl] учениците [NomPl], учителят [NomSg] и директорът [NomSg]*. 'Részt vettek [Vx3Pl] az ünnepségen a diákok [NomPl], a tanár [NomSg] és az igazgató [NomSg].'

A felhozott példákból kitűnik, hogy ennél az egyeztetés fajtánál a magyar nyelvben az alaki egyeztetés kerül túlsúlyba, a bolgárban viszont egyedül az értelmi kongruencia érvényesül.

Összegzés. Végezetül azt lehet megállapítani, hogy a magyar nyelvben a számbeliség területén az alany és az állítmány egyeztetésének gazdaságosabb érvényesüléséről beszélhetünk, azaz az értelmi kongruenciát sok esetben az alaki egyeztetés váltja fel, amely együtt jár a redundancia elkerülésére való törekvéssel. „Az alaki egyeztetés azért kerekedett az értelmi fölé, mert gazdaságosabb, és eleget tesz a világos, szabatos gondolatkövetítés követelményének” (Rácz 1990: 31). A bolgár nyelv szempontjából az egyeztetés hozzájárul a világos és félreérthetetlen közleményhez, azaz a magyar nyelvtől eltérően itt inkább az értelmi kongruencia érvényesül.

A finn mondatokban dominál az értelmi egyezés, viszont azokban a mondatokban, ahol az állítmány megelőzi az alanyt másképpen alakul az egyeztetés a mondat egzisztenciális volta miatt. A magyar és a finn nyelvvel ellentétben, az észti, a lapp és a bolgár mondatokban csak értelmi egyezés lehetséges, azaz több alany esetén az állítmány mindig többes számban van.

	magyar	finn	észti	lapp	bolgár
a)	N _{pl} N _{sg} N _{sg} V _{pl}	N _{pl} N _{sg} N _{sg} V _{pl}	V _{pl} N _{pl} N _{sg} N _{sg}	N _{pl} N _{sg} N _{sg} V _{pl}	N _{pl} N _{sg} N _{sg} V _{pl}
b)	N _{pl} N _{sg} N _{sg} V _{sg}	N _{pl} N _{sg} N _{sg} V _{pl}	V _{pl} N _{pl} N _{sg} N _{sg}	N _{sg} N _{sg} N _{pl} V _{pl}	N _{pl} N _{sg} N _{sg} V _{pl}
c)	N _{sg} N _{sg} N _{pl} V _{pl}	N _{sg} N _{sg} N _{pl} V _{pl}	V _{pl} N _{sg} N _{sg} N _{pl}	N _{sg} N _{pl} N _{sg} V _{pl}	N _{sg} N _{sg} N _{pl} V _{pl}
d)	N _{sg} N _{pl} N _{sg} V _{pl}	N _{sg} N _{pl} N _{sg} V _{pl}	V _{pl} N _{sg} N _{pl} N _{sg}	V _{pl} N _{sg} N _{sg} N _{pl}	N _{sg} N _{pl} N _{sg} V _{pl}
e)	V _{sg} N _{sg} N _{sg} N _{pl}	V _{sg} N _{sg} N _{sg} N _{pl}	N _{sg} N _{sg} N _{pl} V _{pl}	V _{pl} N _{pl} N _{sg} N _{sg}	V _{pl} N _{sg} N _{sg} N _{pl}
f)	V _{pl} N _{pl} N _{sg} N _{sg}	V _{sg} N _{pl} N _{sg} N _{sg}	N _{pl} N _{sg} N _{sg} V _{pl}	V _{pl} N _{sg} N _{sg} N _{pl}	V _{pl} N _{pl} N _{sg} N _{sg}

A fenti példák azt mutatják, hogy a magyarban ennél a pontnál az alaki kongruencia elterjedtebb, míg a bolgárban, az észti és a lappban az értelmi kongruencia dominál, függetlenül a szórendtől.

3. Az állítmány egyeztetése halmozott jelzőjú alanyokkal

3.1. Magyar. Ez az egyeztetési típus felkeltette sok olyan szerző érdeklődését, mint Balassa, Deme, Rácz és Ruzsiczky. Rácz Endre véleménye szerint „a vitatott kérdésben az az álláspont alakult ki, hogy ilyenkor hagyományosabb az egyes szám használata, de az értelmi egyeztetés többes száma sem helytelen, sőt célszerű is lehet akkor, ha félreértést hárít el” (Rácz 1991: 92). Az egyes számú egyeztetés kedvező a következő esetekben:

- amikor a halmozott jelzők alkotta szerkezet előtt hiányzik a határozott névelő,
- ha a halmozott jelzőket összeköti egy közös főnév,
- ha a jelzők nem egyszerű kapcsolatos viszonyban vannak,

- d) ha mennyiségjelző csatlakozik hozzájuk,
- e) ha az állítmány megelőzi az alanyokat.

De ha nem teljesülnek ezek a feltételek, akkor is gyakoribb az egyes szám: *A szovjet és az amerikai csapat [NomSg] Münchenben is külön küzdelmet vív [Vx3Sg].* (Rácz 1991: 94) | *A bolgár és a magyar kormány [NomSg] közös egyezményt írt alá [Vx3Sg].*

3.2. Finn. „Kun lauseen subjektina on sellaistaen yhdyssanojen rinnastus, joiden yhteinen edusosa on yksiköllinen, predikaattiverbi on monikollinen korostettaessa puheena olevien ilmiöiden erillisyyttä tai eriaikaisuutta.” [Ha a mondat alanya olyan mellérendelő összetett szókapcsolat, amelyeknek azonos első tagja egyes számú; az igei állítmány viszont többes számú, amikor a szóban forgó jelenségek különbözőségét vagy különidejűségét hangsúlyozzuk.] (ISK 2004: 1225): *Lento- ja rautatieliikenne [NomSg] eivät [Vx3Pl] ole viikkokausiin toimineet normaalisti.* 'A légi és a vasúti közlekedés egész héten nem működött normálisan.' | *70- ja 80-luku jakoivat kansan kahtia.* 'A 70-es és a 80-as évek megosztotta/megosztották a népet.'

Ugyanez a szabály érvényesül olyan szerkezetekben, amelyben az alany előtti melléknevek mellérendelő kapcsolatban vannak: *Uusi ja vanha toimintusjohtaja vaihtavat tehtäviä liukuvasti.* 'Az új és a régi vezérigazgató rugalmasan váltogatja a feladatokat.' | *Lämmin ja kylmä sää ovat [Vx3Pl] vuoroitelleet.* 'A meleg és a hideg idő váltakoznak/váltakozik.' | *Neuvostoliiton ja Amerikan joukkue [NomSg] käyivät [Vx3Pl] omaa erillistä kamppailuaan Münchenissäkin.* 'A szovjet és az amerikai csapat [NomSg] Münchenben is külön küzdelmet vív [Vx3Sg].' | *Bulgarian ja Unkarin hallitus [NomSg] allekirjoittivat [Vx3Pl] yhteisen sopimuksen.* 'A bolgár és a magyar kormány [NomSg] közös egyezményt írt alá [Vx3Sg].'

A következő mondatokban az állítmány egyes számban áll, mert így emeli ki a fogalmak összetartozását vagy a szóban forgó cselekvés egységes voltát. (ISK 2004: 1226): *Näyttämö- ja valaistustekniikka on Ekku Peltomäen hallussa.* 'A színpadi és a világítástechnika Ekku Peltomäki kezében van.' | *Pääministeri Jitzhak Rabinin hautajaisiin osallistui Yhdysvaltain entinen ja nykyinen johto.* 'Jitzhak Rabin miniszterelnök temetésén rész vett az Egyesült Államok előző és a jelenlegi vezetősége.'

Az ISK így folytatja (2004: 1226): „Kun subjektina olevan lausekkeen edussana on merkitykseltään abstrakti, predikaattiverbi on niin ikään yksiköllinen.” [Amikor a halmozott jelzős alanyi kifejezésben a közös szó absztrakt főnév, az igei állítmány szintén egyes számban áll.]: *Koiviston, Kivistön ja*

Kajanojan suosio on laskenut yhden prosenttiyksikön aiemmasta radiouutisten mielipidemittauksesta. 'Koivisto, Kivistö és Kajanoja népszerűsége egy százalékkal csökkent a rádióhírek korábbi közvélemény-kutatásaihoz képest.' | *Sekä virallinen että epävirallinen kielenhuolto on avointa vallankäyttöä.* 'Mind a hivatalos, mind a nem hivatalos nyelvművelés nyílt presszió.'

3.3. Észt. Az állítmány egyeztetése halmazott jelzőjű alanyokkal az észt nyelvben is csak értelmi lehet, tehát az állítmány mindig többes számba kerül, hiszen itt két külön csapatról, ill. kormányról van szó: *Nõukogude ja Ameerika väed* [NomSg] *peavad* [Vx3Pl] *ka Münchenis eraldi võitlust.* 'A szovjet és az amerikai csapat [NomSg] Münchenben is külön küzdelmet vív [Vx3Sg].' | *Bulgaaria ja Ungari valitsus* [NomSg] *kirjutasid* [Vx3Pl] *alla ühisele lepingule.* 'A bolgár és a magyar kormány [NomSg] közös egyezményt írt alá [Vx3Sg].'

3.4. Lapp. Két különböző melléknévi jelző után a főnév egyes számban, az állítmány többes számban, ritkábban dualisban áll: *Ođđa ja boares doaime-mahushoavda* [NomSg] *lonohallaba* [Vx3Du] *bargguid geahppadit.* 'Az új és a régi vezérigazgató rugalmasan váltogatja a feladatokat.' | *Girdi- ja ruovderattejohtolagat* [NomPl] *eai leat* [Vx3Pl] *doaibman mángga vahkkui albmá láhkai.* 'A légi és a vasúti közlekedés egész héten nem működött normálisan.'

Két birtokosjelző melletti alany többes számú, az állítmány is általában többes számban áll: *Ruošša ja Amerihká joavkkut* [NomPl] *attáskallet* [NomDu] *iežaset sierra kámpa Münchenisge.* 'A szovjet és az amerikai csapat [NomSg] Münchenben is külön küzdelmet vív [Vx3Sg].' | *Bulgária ja Ungára ráđđehusat* [NomPl] *vuolláičálle* [Vx3Pl] *oktasaš soahpamuša.* 'A bolgár és a magyar kormány [NomSg] közös egyezményt írt alá [Vx3Sg].'

3.5. Bolgár. A bolgárban – a finnhez és az észthez hasonlóan – az állítmány egyeztetése halmazott jelzőjű alanyokkal csak értelmi lehet, azaz az állítmány többes számba kerül, hiszen itt két külön alanyról van szó: *Българското и унгарското правителство* [NomSg] *подписаха* [Vx3Pl] *взаимно споразумение.* 'A bolgár és a magyar kormány [NomSg] közös egyezményt írt alá [Vx3Sg].' | *Шосейният и железопътният транспорт* [NomSg] *са* [Vx3Pl] *прекъснати.* 'A közúti és a vasúti közlekedés nem üzemel/nem működik/leállt.' | *Моят и твоят брат* [NomSg] *са* [Vx3Pl] *войници.* 'Az én testvérem és a tied katonák.' | *Гръцката и кипърската делегация* [NomSg] *отпътуваха* [Vx3Pl]. 'A görög és a ciprusi delegáció elutazott.'

A magyarral ellentétben, ahol a tiszta alaki egyeztetéses változat a legökonomikusabb, s a mai köznyelvben a leggyakoribb, a bolgár, finn, észt és lapp nyelvben az állítmány egyeztetése halmozott jelzőjű alanyokkal csak értelmi lehet, azaz az állítmány többes számba kerül, hiszen itt két külön alanyról van szó.

4. Összefoglalás

Végezetül a következőkben összefoglalom tanulmányom tanulságait, korábbi kutatásaim eredményeit is figyelembe véve (vö. Peneva 2005, 2006, 2007, 2008, 2010, 2012).

4.1. Legelső tanulmányaimban a jelzős szerkezetekkel foglalkoztam. Tanulságosnak ígérkezett az **attributív szerkezetek** (jelző ← jelzett szó) egyeztetési gyakorlata. A jelző és a jelzett szó egyeztetése nagyon sok nyelvben megtalálható; általánosan megvan az indoeurópai nyelvekben (legismertebbek az ógörög, a klasszikus latin és az orosz), de másodlagos fejleményként fellelhető a nyugati finnugor nyelvcsoporthoz, sőt a magyarban is.

A finnugor nyelvekben a jelző általában megelőzi a jelzett szót. A jelzőfajták különféleképpen viselkednek. E tekintetben érdekes a minőség- és mennyiségjelző inkongruenciája, ill. kongruenciája, ahogyan a melléknévi jelző viszonyul a ragozott főnévi alaptaghoz (*szép lányoknak* – fi. *Kauniille tytöille*). Speciális csoportot alkotnak a névmási, kijelölő jelzős szerkezetek (*ez a ház – ebben a házban*, lp. *Dát dállu – dás dálás*). Külön altípusba sorolhatók a névmási és mennyiségjelző kombinációi (*ez a két ház*, fi. *Nämä kaksi taloa*). Külön típusba sorolhatók a birtokos jelzői szerkezetek (*a lány lakása – az én lakásom*, fi. *Tytön asunto, minun asuntoni ~ mun asunto*), valamint az értelmező (*azt a lányt, a legszebbet*, fi. *Tuon tytön kauneimman*). Ez utóbbi utólagos korrekcióként főnévként viselkedik. A bolgárban a nyelvtani nem is szerepet játszik az egyeztetésben.

4.1.1. A minőség- és számjelzős szerkezetek a vizsgált rokon nyelvekben is nagy különbségeket mutatnak. Ragozatlan melléktalók vannak mindenütt: a magyarban általános, a finnben és észtben ritka, a lapp viszont „középutat” jelent a magyar és a balti finn között, itt ugyanis a legtöbb melléktaló változatlan alakban szerepel a jelzős szerkezetben. A bolgár nyelvben a melléktalók igazodnak a főnév neméhez és számához.

– A mutató névmási vagy kijelölő jelző – a lappban a kérdő/vonatkozó névmási jelző is – teljes (magyar, balti finn) vagy félkongruenciában (lapp) van alaptagjával. A bolgárban a mutató névmás úgy viselkedik, mint egy tipikus melléktaló.

– A számnévi jelző mutatja talán a legnagyobb változatosságot a vizsgált nyelvekben: a magyarban ragozatlan, a finnben és az észtnben a nominativus és accusativus egybeesik, a partitivus és a genitivus viszont különbözik a másik két grammatikai esettől. A lapp gyakorlat hasonlít a (balti) finnre; a lappban azonban nincs partitivus, de a számnévi jelzős szerkezetben használatos genitivus nagyon emlékeztet a finnségi partitivus használatára. Véleményem szerint e tekintetben areális jelenségről van szó. (Megjegyzem a számnévekkel az oroszban is genitivus partitivus használatos.) Ezt erősíti meg a kérdő névmási jelzőnek és alaptagjának viszonya is.

– A legrégebbi – és minden rokon nyelvben fellelhető – típus a jelöletlen jelző; ez ui. mindenütt megvan. A névmási – mutató, kérdő/vonatkozó és személyes névmási jelző kongruenciája – a különbségek ellenére is – arra vall, hogy ez a fajta inkongruencia ugyancsak ősi eredetű.

4.1.2. A birtokos jelzős szerkezetek (birtokos → birtok) történetére a vizsgált nyelvekben. A következő következtetés vonható le:

– A magyarhoz hasonló jelölt birtokos szerkezetnek (*a tanár könyve*), ha esetleg lett volna is ilyen a korai közfinnben, ma már nincs nyoma az utódnyelvekben: pl. fi. *Opettajan kirja*, é. *Õpetaja raamat*, lp. *Oahpaheaddji girji*. A mordvinban még ma is általános a személyraggal jelölt birtokos, bár a birtokon jelentkező birtokos személyragok mellett az abszolút ragozás határozott formái is egyre gyakoribbak.

A névmási birtokos szerkezetekben a személyragok (m. *könyvem*, fi. *Kirjani*) használata a vizsgált finnugor nyelvekben fokozatosan háttérbe szorult: olyannyira, hogy az észtnben teljesen eltűntek a birtokos személyragok (*minu raamat*), a birtokos személyjelek használata a finn köznyelvben (*mun kirja*), de főként a lappban (*mu girji*) is háttérbe szorult. A jelenség okának az előző bekezdésben tárgyalt szerkezetek analógiáját gyaníthatjuk. A birtokos személyragok használata ma még gyakrabban megvan az esetragos formákban (fi. *Kirjassani* 'könyvemben', lp. *Goadistan* 'sátramban, sátramból'). A bolgár nyelvben – a legtöbb indoeurópai nyelvhez hasonlóan – nincs birtokos személyragozás; a főnevek nem kaphatnak birtokos személyragot, így csak a birtokos névmás jelzi a birtokos személyét. Megkülönböztetünk teljes és rövid alakot. A birtokos névmás teljes alakja hasonlít a melléknevekre, tehát a neme és száma igazodik a főnévhez. A birtokos névmás rövid alakjai jellemzőek az élő beszédre, így gyakrabban használatosak, mint a teljes alakok, amelyek hangsúlyosok.

– Valójában nem jelzős szerkezetek, de – minthogy itt is a birtokos és a birtok viszonyának kifejezéseiről van szó – ide kívánczok a *habeo*-szerkezet (*a lánynak van lakása, nincs pénzem*, fi. *Tytöllä on asunto, minulla ei ole ra-*

haa, lp. *Nieiddas lea dállu, mus eai leat ruhta*). A finn-ségi nyelvekben és a lappban a *habeo*-szerkezetek birtokszava általában jelöletlen. (A magyarhoz hasonló személyragozás a mordvinban van meg.) A bolgár nyelvben a *habeo*-ige 'uma' kifejezi a birtoklást és a birtokviszonyt. A *habeo*-ige számban és személyben egyezik a birtokos számával és személyével.

– Ugyancsak itt tárgyalom a állítmányi szerepben álló, ún. predikáló birtokos szerkezeteket. A predikáló birtokos szerkezetekben általánosan a kongruencia nélküli genitivus használatos (fi. *Kota on sedän* 'a sátor a nagybácsié', *kirja on minun/mun* 'a könyv az enyém', lp. *Goahti lea čeazi* 'a sátor a nagybácsié', *girji lea mu* 'a könyv az enyém'). Mindössze a magyarban találkozunk egy anaforikus birtokjellel (non-attributive possessive suffix/genitive: -é, pl. *a könyv a tanáré*), amely igen nagy mértékben kongruál a birtokszóval (*a könyvek a tanáréi*). A bolgár nyelvben a predikatív szerkezetekben a birtokviszony kifejezése a **на** előjáró segítségével történik: *Книгата е на учителя*. 'A könyv a tanáré'.

4.1.3. A vizsgált nyelvek közül az **értelmező jelzős** szerkezetek a magyar nyelvben a legelterjedtebbek. Az értelmező jelző a jelzett szó után áll, ilyenkor főnévi szerepet tölt be és főnévként ragozódik, pl. *Add ide a könyvet, a vas-tagot*. A finn, az észt és a bolgár nyelvben e szerkezetek helyett inkább vagy attributív jelzős szerkezeteket használnak, vagy más, hangsúlyos szerkezetet, mert az ő szemléletük szerint ez sokkal természetesebb kifejezési mód.

4.2. A következő tanulmányaimban sorra vettem a **predikatív szerkezeteknek**, az alanynak és az állítmánynak **számbeli** egyeztetési gyakorlatát (alany → állítmány). Külön tárgyaltam az igei és a(z) névszói állítmány egyeztetését.

A teljes és következetes grammatikai kongruencia esetén az alany és az igei állítmány számban egyezik: *A fiúk játszanak*. Fi. *Pojat leikkivät*. Van inkongruencia-eset is, amely kétféleképpen magyarázható: a) logikai érvekkel: az alany és az állítmány számban különbözik (*Az Egyesült Államok résztvevett az ülésen*. Fi. *Yhdysvallat osallistui kokoukseen*.) Ezek a típusok mindegyik vizsgált nyelvben megtalálhatók (magyar, finn, észt, lapp, bolgár). Különleges finn jelenség, hogy a többes határozatlan vagy „részleges, osztható”, partitívusi alany mellett az állítmány mindig egyes számú: *Pihalla leikkii poikia*. 'Fiúk játszanak az udvaron.'

Hasonló a helyzet a névszói állítmánnyal, amely egyezik az alany számával: *A szék erős*. *A székek erősek*. Fi. *Tuoli on vahva*. *Tuolit ovat vahvoja*. | *A lány szeme kék*. Fi. *Tytön silmät ovat siniset*. 'A lány szeme kék (tkp. 'a szemek kék')'. Különleges, szemantikai egyeztetés van a finnben: az alany és

állítmányi névszó esetben különbözik: *Tuoli on vahva.* 'A szék erős.' | *Kahvi on vahvaa.* 'A kávé erős.' Az első mondatban a szék konkrét, egyedi név, a másodikban anyagnév, amelyre partitivusi állítmány utal. Az ilyen szemantikai egyeztetés is csupán a finn nyelvre jellemző. Ez a típus teljes egészében kognitív szempontokkal magyarázható.

– **Predikáló adverbium.** A többes számú alanyhoz tartozó adverbium is lehet inkongruens (pl. magyar) vagy kongruáló (pl. finn): *Turistaként utaztam / utaztunk.* Fi. *Matkustin turistina / matkustimme turisteina.* (tkp. 'turistákként utaztunk').

– Érdekeselek a **menyiségjelzős alany számbeli egyeztetésének** főbb típusai: *három lány érkezett, kettő elment,* fi. *Kolme tyttöä tuli, kaksi lähti* | *hárman érkeztek, ketten elmentek,* fi. *Kolme tuli, kaksi lähti.* Összefoglalásul megállapítható, hogy a vizsgált finnugor nyelvekben az alaki és logikai megoldások sokszor egymással is szemben állnak.

Az 'egy' töszámnév mellett mindenütt egyes szám használatos. A kettőnél nagyobb számnevek után azonban a vizsgált nyelvekben a jelzett szó egyes számban áll, az állítmány pedig mind a jelzős szerkezeti, mind pedig a pusztá mennyiségnévi alany után a formai és a szemantikai szempontoktól függően ingadozik. A számjelzős szerkezetekben a magyar következetesen használja az egyes számot, a finnben viszont főként logikai szempontok, az észben pedig a logikai szempontok mellett formális szórendi szabályok is érvényesülnek. A lappban a képet a duális bonyolítja, hiszen a számjelzős szerkezetben inkább többes számú igealakokat használnak; a kettős szám csak korlátozott mértékben jelenik meg. Az egyes és többes szám használatának ingadozása egyazon szerkezetekben attól függ, hogy vajon az alany élőlényre, avagy élettelen dologra utal.

A harmadik típusban, a vonatkozó mellékmondatok kötőszavaiban fordul elő a legnagyobb ingadozás, főként a magyarban nagy a bizonytalanság (*három lány érkezett, aki/k ...*). Érdekes, hogy a finn és az ész gyakorlat eltér: a vonatkozó névmás a finnben többes számban, az észben viszont egyes számban áll. A számnevekkel kapcsolatos szerkezetekben, a bolgárban indoeurópai „következetességgel” a többes kongruencia kötelező.

– A **társhatározós alany** formailag lehet egyes számú, logikailag többes (esetleg kettős) számú. Emiatt ingadozó egyeztetés használatos. Ha az alanyon kívül [NomSg] társhatározó is van a mondatban, tehát ha az alany valakinek a társaságában végzi a cselekvést, a vizsgált nyelvekben az állítmány egyes számban is és többes számban is állhat: pl. *A lányommal utaztam ~ utaztunk.* A lappban a dualis miatt különleges a kongruencia gyakorlata.

– Az állítmány egyeztetése két vagy több (halmozott) egyes számú alannyal ugyancsak ingadozást mutat. Megállapítható, hogy a kongruencia tekintetében nagy változatosság mutatkozik a vizsgált nyelvekben.

Két vagy több egyes számú alannyal való egyeztetés gyakorlata a magyarban az esetek túlnyomó részében az, hogy az állítmány egyes számban áll. Itt fontos szerepet játszik a következő tényező: hogy vajon az alany konkrét vagy elvont főnév, személy vagy élőlény. A finn és az észt nyelvben két mellérendelt egyes számú alany esetén az állítmány általában többes számban áll, így ebben az esetben az értelmi kongruencia érvényesül. Mind a két nyelvben vannak ingadozó esetek is. A lappban a képet a duális bonyolítja, mivel két személy, állat után kettes szám használható. Több élettelen alany esetén az állítmány többes számban áll. Egyedül anyagnevek után használatos az egyes szám. A bolgárban az alaki és az értelmi egyeztetés ingadozik a több alany – állítmány kongruenciájánál is. A bolgár nyelvben két vagy több egyes számú alany mellett az állítmány többes számban áll. Ettől a szabálytól eltérések is vannak.

A magyar nyelvészek szabályosnak vélik a többes számú névszói állítmányt, ha az alanyok élő személyek (animated), de az élettelen alanyok (unanimated) mellett jobb az egyes számú állítmány: *A fiú* [NomSg] és *a lány* [NomSg] *barátok* [NomPl]. | *Az asztal* [NomSg] és *a szék* [NomSg] *bútor* [NomSg]. (Vö. Rácz 1991: 97.) A magyarhoz inkább hasonlít e tekintetben a lapp. A finnben és az észtben viszont a névszói állítmány mind a két esetben többes számban áll, mivel két külön dolgot fejez ki.

A nem egyszerű kapcsolatos viszony esetén (fokozó, hozzátoldó, ellentétes, összefoglaló–megosztó) az állítmány legtöbbször a hozzá legközelebb álló alannyal egyezik (magyar, finn, lapp). Itt is vannak kivételek, például a finnben a fokozó és összefoglaló kapcsolatos viszonyok esetén. A lappban két alany esetén általában duális használatos, több halmozott alany esetén pedig többes szám áll. A bolgár nyelvben is elég vegyes a kép, egyes és többes számú alakok egyaránt használatosak.

Összetett ország nevek után (mint pl. *Antigua és Barbuda*, *Trinidad és Tobago*) az állítmány a vizsgált nyelvekben egyes számban áll. Ez alól a szabály alól az észtben vannak kivételek.

Egyes számba kerül az állítmány a magyar nyelvben akkor is, ha az alanyok mennyiségjelzősek. A finnben ingadozás tapasztalható, mert az állítmány egyes és többes számba is kerülhet, az észtben pedig többes számba. A lappban az állítmány számhasználata az (élő és élettelen) alanytól függhet. A bolgár nyelvben a mennyiségjelzős alany után (ha egynél nagyobb) szinte

mindig többes számban áll az állítmány. Ez a gyakorlat több indoeurópai nyelvben is.

– Egyszerű az állítmány egyeztetése több többes számú alannal. A magyarral ellentétben, ahol a tiszta alaki egyeztetéses változat a legökonomikusabb, s a mai köznyelvben a leggyakoribb, a bolgár, finn és észt nyelvben az állítmány egyeztetése halmozott jelzőjű alanyokkal csak értelmi lehet, azaz az állítmány többes számba kerül, hiszen itt két külön alanyról van szó. A finnben a határozatlan alany sokszor áll többes partitívusban, ekkor azonban az állítmány mindig egyes számban áll. A többi vizsgált nyelvben egyöntetűen az állítmány többes száma használatos.

Több, különböző számú alany mellett csak a magyarban ingadozó használat tapasztalható: az állítmány a hozzá legközelebb álló, egyes számú alanyhoz igazodhat. A többi vizsgált nyelvben a többes számú állítmány kötelező a szórendtől függetlenül.

Több, halmozott jelzőjű alany mellett a magyarban egyes számú az állítmány, a többi vizsgált nyelvben általában többes számban áll: *A finn és a magyar nyelv rokon. Fi. Suomen ja unkarin kielet ovat sukulaisia.*

4.3. A következőkben az alany és az állítmány **személybeli egyeztetését** vizsgáltam **a predikatív szerkezetekben.**

Különböző személyű alanyok esetén az állítmány többes számba kerül, és személyben a kisebb sorszámu alanyhoz igazodik. Az 1. személy a legerősebb, a 3. pedig a leggyengébb: *Te és Dennica moziba mentetek.* Ettől a szabálytól eltérés akkor figyelhető meg, amikor ellentétes hozzátoldó kapcsolatos viszony, vagy pedig kizáró ellentétes mellérendelő viszony áll fenn az alanyok között. Tulajdonképpen az állítmány a legközelebbi alannal egyezik. Ilyenkor a közelségi kongruencia érvényesül.

– A magyarban, az udvariassági alakban az egyes szám 3. személy és a többes szám 3. személy szerepel attól függően, hogy hány cselekvőről van szó (*Mit csinál, uram? Mit csinálnak, uraim?*). A finn, az észt és a bolgár nyelv magázáskor a többes szám 2. személyt használja, függetlenül a megszólított személyek számától. Ilyenkor az igei állítmány mindig többes szám 2. személyű, és alakilag egyezik az alannal: *Mitä te piditte elokuvista?* Másképpen alakul az egyeztetés a névszói állítmányos szerkezetekkel (melléknévi igenév, melléknév, főnév). A lappban – más ún. „természetes nyelvekhez” hasonlóan – nem alakultak ki udvarias megszólítási formák.

– Vonatkozó névmási alany után általában 3. személyű állítmány áll, amely egyezik a névmás számával. Ha viszont a vonatkozó mellékmondat 1. vagy 2. személyű személyes névmáshoz vagy megszólításhoz kapcsolódik,

az állítmány is a megfelelő személyhez igazodik. A vonatkozó mellékmondat igei állítmánya viszont a magyarban vagylagosan egyezhet a vonatkozó névmási alannal is, tehát egyes vagy többes 3. személyben is állhat (*Te voltál az, aki megcsaltál ~ megcsalt!*). A finnben ez a megoldás ritka, az észten, a lappban és a bolgárban nincs meg; az utóbbi nyelvekben a vonatkozó mellékmondatokban, főmondatban szereplő névmással egyezik az állítmány. A példák-ból jól látszik, hogy a finn, az észti, a lapp és a bolgár nyelvben ez a kongruenciátípus hasonló, míg a magyar nyelvi logika más típusú egyezést is mutat.

4.4. Összefoglaló táblázat

A következő táblázat a legfőbb egyeztetési típusokat mutatja be. A típus szemléltetésére egy-egy jellemző kifejezést idézek. A lábjegyzetek azokra a folyóiratszámokra utalnak, amelyekben részletesen elemeztem az illető jelenséget és ahol az érdeklődő olvasó további példákat és magyarázatokat talál a különböző típusokra.

Típus	példa	magy.	finn	észti	lapp	bolg.
Attributív szerkezetek¹ (jelző – jelzett szó)						
Minőségjelző	(<i>szép lány, szép lánytól</i>)	–	+	+	–	+ fSg/ Pl
kijelölő jelző (mutató névmás)	(<i>ez a lány / ezek a lányok</i>)	+	+	+	+	+ fSg/ Pl
mennyiségjelző (tőszám)	(<i>két lány</i>)	Nom	Part Sg	Part Sg	Gen Sg	Nom Pl
kombinált (mutató névmás + tőszám)	(<i>ez a két lány</i>)	Nom Sg	PIPart Sg			Nom Pl
Birtokos szerkezetek² (birtokos – birtok)						
birtokos jelző (birtokos Gen – birtok Px)	(<i>a lány/nak a lakása</i>)	+	–	–	–	Prep+ Nom
(birtokos névmás – birtok Px)	(<i>az én lakásom</i>)	+	–	–	–	Pron+ Nom
habeo-szerkezet (birtokos Gen – birtok Px)	(<i>A lánynak van lakása.</i>)	+	–	–	–	–
(birtokos névmás – birtok Px)	(<i>Nincs lakásom.</i>)	+	–	–	–	–

¹ FUD 12: 87–102.

² FUD 13: 65–78.

predikáló birtokos szerkezet (birtokos -é)	(<i>A lakás a lányé.</i>)	-é	Gen	Gen	Gen	Prep+ Nom
(birtokos névmás)	(<i>A lakás az enyém.</i>)	Poss Pron	Pron Gen	Pron Gen	Pron Gen	Poss Pron
Értelmező ³	(<i>azt a lányt, a legszebbet</i>)	+	+	+	+	+Dx
Predikatív szerkezetek (alany – állítmány száma) ⁴						
igei állítmány (alany Sg)						
alany Sg – igei állítmány grammatikai	(<i>A lány sokat beszél.</i>)	+	+	+	+	+
alany Pl – igei állítmány logikai	(<i>Az Egyesült Államok nem írta alá a szerződést.</i>)	+	+	+	+	+/-
névszói állítmány (alany Sg)						
alany Sg – névszói állítmány grammatikai	(<i>A lány szép.</i>)	+	+	+	+	+
alany Pl – névszói állítmány logikai	(<i>A Fülöp-szigetek szegény ország.</i>)	+	+	+	+	+/-
alany Sg – névszói állítmány szemantikai	(<i>Tuoli on vahva. / Kahvi on vahvaa.</i>)	–	+	–	–	–
predikáló adverbium	(<i>Turistaként utaztam / utaztunk.</i>)	Sg	Pl/Sg	Sg	–	Sg/Pl
mennyiségjelzős alany ⁵						
mennyiségjelzős alany	(<i>Három finn lány érkezett.</i>)	Sg	Sg/Pl	Sg/Pl	Du/Pl	Pl
alany pusztán mennyiségjelző	(<i>Hárman jöttek.</i>)	Pl	Sg	Sg	Pl	Pl
alany vonatkozó névmás	(<i>Három lány érkezett, aki/k ...</i>)	Sg	Pl	Sg	Pl	Pl
társhatározós alany	(<i>A lányommal utaztam / utaztunk.</i>)	Sg/Pl	Pl	Sg/Pl	Sg/ Du/Pl	Sg/Pl
több (halmozott) alany ⁶						

³ FUD 14: 87–89.⁴ FUD 14: 89–101.⁵ FUD 17: 55–68.⁶ FUD 19: 161–180.

több egyes számú alany	(Egy lány és egy fiú távozott.)	Sg/Pl	Pl	Pl	Pl	Pl
több többes számú alany ⁷	(Új lányok és fiúk érkeztek.)	Pl	Pl	Pl	Pl	Pl
különböző számú alany	(Az igazgató és a diákok elutaztak.)	Pl	Pl	Pl	Pl	Pl
(szórend függvénye)	(A diákok és az igazgató elutazott.)	Sg	Pl	Pl	Pl	Pl
több halmozott jelzőjű alany	(A magyar és a lapp nyelv rokon.)	Sg	Pl	Pl	Pl	Pl
Predikatív szerkezetek (alany – állítmány személye) ⁸						
több különböző személyű alany	(Én és a finn diák elmentem/ünk.)	Sg/ Pl1	Pl1	Pl1	Du1/ Pl1	Pl1
udvariassági kifejezések (Sg/Pl3, Pl2)	(Mit csinál ön ma este?)	Sg/ Pl3	Pl2	Pl2	—	Pl2
vonatkozó névmás személyegyeztetése	(Te voltál az, aki megcsaltál.)	Sg2	Sg2	Sg2	Sg2	Sg2

Irodalom

- Bencédy József et al. 1991: Bencédy József – Fábián Pál – Rácz Endre – Velcsov Mártonné, A mai magyar nyelv. 8. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Erelt, Mati (ed.) 2003: Estonian Language. Linguistica Uralica, Supplementary Series, Vol. 1. Estonian Academy Publishers, Tallinn.
- Erelt, Mati 2006: Lause õigekeelsus. Tartu.
- Erelt, Mati et al. 1993: Eesti keeli grammatika II. Süntaks. Eesti Teadust Akadeemia, Eesti Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn.
- Erelt, Mati et al. 1995: Eesti keeli grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. (Peatoimetaja M. Erelt). Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn.
- Hakulinen, Auli – Fred Karlsson 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä.

⁷ L. jelen tanulmányban.

⁸ FUD 15: 65–82.

- Hegedűs Rita 2005: Magyar nyelvtan. Tinta Kiadó, Budapest.
- Keresztes László 1995: Gyakorlati magyar nyelvtan. Debreceni Nyári Egyetem, Debrecen.
- Lakó György 1986: Chrestomathia Lapponica. Tankönyvkiadó, Budapest.
- ISK = Hakulinen, Auli et al. 2004, Iso suomen kieliooppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki
- Nickel, Klaus Peter 1990: Samisk grammatikk. Universitetsforlaget, Oslo.
- Nielsen, Konrad 1979: Lærebok i lappisk (samisk) 1. Grammatikk (2. opplag). Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Universitetsforlaget, Oslo.
- Pashov 1999: Петр Пашов, Българска граматика. Издателска къща Хермес, Пловдив.
- Peneva, Dennica 2005: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten és a lappban I. (Attributív szerkezetek) Folia Uralica Debreceniensia 12: 87–102.
- Peneva, Dennica 2006: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten és a lappban II. (Birtokos szerkezetek) Folia Uralica Debreceniensia 13: 65–78.
- Peneva, Dennica 2007: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten és a lappban III. (Értelmező jelzős és predikatív szerkezetek) Folia Uralica Debreceniensia 14: 87–101.
- Peneva, Dennica 2008: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten, a lappban és a bolgárban IV. (Személybeli egyeztetés). Folia Uralica Debreceniensia 15: 65–82.
- Peneva, Dennica 2010: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten, a lappban és a bolgárban V. (Számbeli egyeztetés I.). Folia Uralica Debreceniensia 17: 55–68.
- Peneva, Dennica 2012: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten, a lappban és a bolgárban VI. (Számbeli egyeztetés II.). Folia Uralica Debreceniensia 19: 161–179.
- Попов 1988: Константин Попов, Синтактичното съгласуване в български език. Народна просвета. София.
- Rácz Endre 1991: Mondattan. In: Bencédy et al., A mai magyar nyelv. Tankönyvkiadó, Budapest. 205–458.
- Rácz Endre 1991: Az egyeztetés a magyar nyelvben. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Vilkuna, Maria 1996: Suomen lauseopin perusteet. Edita, Helsinki.

**Types of agreement in Hungarian, Finnish, Estonian, Lapp (Saami)
and Bulgarian VII. (Numerus agreement III.)**

This paper is a follow-up to and simultaneously the last in a series of publications on „Types of agreement in Finno-Ugrian languages (Hungarian, Finnish, Estonian, Lapp [Saami]) and Bulgarian” that I first published in 2005.

In the first part of the present article, I discuss the agreement of the verb with more than one subject. In conjoint plural noun phrases in the languages under examination, the verb is in the plural. In mixed, conjoint singular and plural noun phrases, the verb is also in the plural, except in Hungarian where the verb agrees with the nearest subject. A similar case is found in conjoined attributive modifier phrases.

In the second part, I summarise the results of my research to date and illustrate the similarities and differences between the five languages under examination.

Finally, all main types of agreement accompanied by a relevant example are presented in a table to be found at the end of this study (cf pp ???). In the previous articles, I examined the types of agreement from a comparative point of view and described and analysed in detail the main types found in all five languages: general questions, adjective and numeral attribute (Folia Uralica Debreceniensia = FUD 12 [2005] 87–102); possessive constructions (FUD 13 [2006] 65–78); appositive complements (FUD 14 [2007] 87–89; nominal predicative constructions (FUD 14 [2007] 89–101; person agreement of the verbal predicative constructions (FUD 15 [2008] 65–82); numerus agreement of the verbal predicative constructions (FUD 17 [2010] 55–68 and FUD 19 [2012] 161–180).

DENNICA PENEVA